

Nagy Sívó Zoltán

MÚLTIDÉZŐ JEGYZETEK*

A régi Pancsova

1948 őszén kerültem a várossal már egybenőtt Vojlovicára, az egykori Hertelendyfalvára. Érdekelt a valamikori szerb Spárta néven is emlegetett város. A 19. század nemzeti megújodási mozgalmainak évében nevezték így. Pancsova volt a szerb Spárta, Újvidék pedig a szerb Athén.

Sok év eltelt Svetozar Miletić halála óta (1901). Létrejött a délszlávok első állama is, de az ötvenes évek Pancsovája még mindig nem volt eléggé szerb. A németek elűzése után sem, akik 1921-ben a lakosság 37,4%-át képezték az akkor 19 394 lakost számláló városban.

Így kezdődött érdeklődésem a város iránt, hisz a maroknyi székelység itt élt Pancsova közvetlen közelében, a főváros árnyékában. Sohasem voltam a számok és a statisztikák büvkörében, mert ezek is manipulálhatók. Akarva-akaratlanul utána-néztem a becenévnek és a számok mögötti szándéknak. Az 1921-es adatok alig tudták összehozni a kívánt, legalább 50%-ot meghaladó szerb többséget a szerb Spártában.

– A szerb Spárta – mondta kedves új ismerősöm, az öreg Rakidžić – a Felsővárosban keresendő, ez ma is a legnagyobb szerb falu Bánátban. Ez az úgynevezett Felsőváros – Gornji Grad – mindezt kifogástalan magyarsággal mondta.

– Innen talán a harcos paraszt államra való utalás? – kérdeztem.

– Jól reagált – mondta Rakidžić úr. Az Athén már jobban illett az akkori Újvidékhez, mint a Spárta Pancsovához. A pancsovai Felsőváros a parasztok, a kézművesek, az iparosok városa volt a 19. században. Újvidéknek viszont jelentős szerb polgársága is volt már abban az időben. Az Alsóváros – ahol a polgárosodó szerbek, a németek, a magyarok és a zsidók éltek – volt a megszokott értelemben vett város, a türelmesebb, a városiasabb, a lépéstartóbb. Nekem adta a millennium évében, 1896-ban Rakidžić a kiadott pancsovai emlékkönyvet.

– Itt érdekes adatokat talál, olvassa szeretettel – mondta.

Bármerre is vittek városi portyáim, mindig a Monarchia épületegyütteseivel, fu-vallatával találkoztam. Itt, az Alsóvárosban láttam a polgáriasodást jelző első házakat is, melyek hamar eltűntek a németek elűzése után, vagy új, leginkább szerb tulajdonba kerültek az 1946-os betelepítés után.

* A szerző készülő kötetéből

A CIRÁKI CUKRÁSZDA

A város központjában volt a jó hírű cukrászda. Cirákiné fogadta a látogatókat, aki derűt keltő szerbséggel beszélt; és időnként a vak zongorista, Balog úr szórakoztatta a vendégeket. Magyar nótákat, operetteket játszott, egy-egy szerb népdalt. Ez volt a pancsovai Gerbeaud. Cirákiné néha tegezte a vendégeket, mert nem tudott jól szerbül. Soha nem sajátította el a főnevek neveit: „Opet ne gore taj peč.” Sokan jártak a régi Pancsova cukrászdájába.

KÖNYVTÁR

Beiratkoztam a Városi Könyvtárba, mert hamar rájöttem, hogy érdemes foglalkozni a főváros árnyékában élő székelylek sorsával.

Jó mozgású, kövér, kedves öreglány fogadott. Kövér Macónak is beczték a dolovai lányt, aki eredetiben olvasta Herczeg Ferenc műveit. A Gyurkovicsek lezármazottait is ismerte.

– Külön vagy egybeírjam a nevét – kérdezte szintén jó magyarsággal. Én külön írom, a hivatal egybe.

– Külön kell – mondja ő.

– Honnan tudja?

– Mert ez két név – felelte Maco – úgy mint Tóth Isaszegi vagy Kún Szabó. Nem lényeges, én Nagy Sívó Zoltánnal mindig magyarul fogok beszélni. Használom az alkalmat, ha megengedi.

– Kedves Öntől – feleltem.

– Mivel kezd? – kérdezte Maco.

– Félix Milleker könyveivel.

– Jó, rendben. Ő jópofa úr volt. Az osztrák érában Félixnek hívták, a magyarban Bódognak, a húszas években pedig Srečko lett belőle.

– Hogyan kéri hát a könyvet? Milyen nyelven?

– Németül – mondom, és hozza a bánáti vasútvonalak keletkezéséről és fejlődéséről szóló könyvet.

– Szótárt is kérek hozzá.

Így kezdődött.

– Bármikor jön, engem keressen. Ha itt vagyok, soron kívül kiszolgálom.

– Milyen a periodika – kérdeztem.

– Hiányos, de megvan az akkori sajtó jelentős része magyarul, németül.

Így kezdődött az anyaggyűjtés, a kezdet ösztönzőleg hatott rám. A harmadik vagy negyedik találkozásunknál tartottunk már, Maco hozta a kávé, és megkérdezte, mi kutatásaim tárgya.

– Az itt élő székelylek.

– Itt csángóknak nevezik őket – mondta.

– Ez azért van – magyaráztam –, mert az egész dokumentáció, a hivatalos is, gyakran így említi őket. Mire Maco: Ők már bevonultak Malonyai könyvébe.

– Csodálatos lehetett a folklórjuk.

– Ha kéri, megmutatom.

Pancsova – Alsóváros (olaj)

– Még mindig csodálatos – erősködtem. A varrottasaik – igen, de itt vezt mondt – és sajnálkozott, hogy nem a megfelelő szót használta. Látok néha egyet-egyet Belgrádban is, mert felvásárolják, de a viselet – szerintem – már aligha eredeti. Erős a román és a polgári hatás. Nehéz is itt ebben a tarkaságban eredetinek maradni. Ezt némi nosztalgiával mondta a lány. Az Alsóváros a németek és a zsidók eltűnésével veszítette egykori jellegét. Ezt maga talán még nem érzi, de más volt régebben az Alsóváros élete.

AZ UTOLSÓ NÉMETEKRŐL

Azokra gondolok, akiket szabadlábba helyeztek, akik kibírták, akik átvészelték, s azután önként „elhagyták a szülőföldjüket”, miután elkobozták a vagyonukat. Remilong Terézia itt maradt, és induló háztartásom bejárónője lett. Frau Tereza, vagy egyszerűen Teréz néni.

Maga kínálkozott, nem sokat kért, később derült ki, hogy miért.

Az anyósom kedveskedett ezzel a gesztussal, hogy a háztartásban még nem eléggé jártas és féltett lányának segítsen.

Teréz néni is megjárta a táborokat, melyek egyesek szerint emberségesek voltak, már amennyire emberséges lehet egy embergyalázásra és kínzásra kieszelt tábor.

Erről nem volt hajlandó beszélni. Pontosán elvégezte munkáját. Takarított, mosott, vasalt, néha főzött is. Szokatlanul lassan, pontosan, következetesen, úgymond szünet nélkül. Mindezt szinte kellemetlen alázatossággal.

Néha németül szoltam hozzá, bár beszélte a székelyes magyart. Az iskolaév letelte után mondott fel, elnézésünket kérve, mert ő is elmenne a többiek után.

– Miért hagyja itt ilyen hirtelen a falut? – kérdeztem.

– Ez a sorsom. Schicksal – mondogatta háromszor is egymás után, és azt kérdezte, hogy értem-e.

Pancsova – Piactér (olaj)

– Értem, persze – mondtam, és megkérdeztem, hogy volt-e SS-katona a családban.

– Nem volt – felelte Teréz néni, de mi elvesztettük a háborút, és itt mi mindig vétkesek leszünk.

Okos felelet, gondoltam magamban, de miért nem ment el a többiekkel?

– Mert közelről akartam figyelni az unokámat, aki a diákja, és ezt csak itt maguknál tehettem. Közelről szerettem volna nézni a fejlődését. Most, hogy szülei rendezték az életüket, az apja is visszajött az orosz fogságból, utánuk megyek. Oda, ahonnan kétszáz évvel ezelőtt jöttünk ide. Most már ott a helyünk. Ilyen a sorsunk. El kell fogadni. Hétszázan voltunk ebben a faluban, nem is beszélve a pancsovai németekről, akik a lakosság nagy hányadát képezték. Az akkori Alsóváros nemrég a németek, a magyarok, a zsidók, a szerbek közös városa volt. Ilyen neveket hallottam városi portyáim alatt: Solman, Binder, Fischgrund. A mesterek mesterei a németek voltak. Nagy referenciának számított, ha valaki német mesternél tanulta a szakmát.

Ez tűnt el gyorsan és tervezetten.

Őszi jegyzet (olaj)

A Weifertek pedig egyfajta városalapítók is voltak. A Weifert blokk volt a városmag a gimnázium közelében. Az első Jugoszláviában is ismert név volt, a Nemzeti Bank első kormányzója Weifert György (Đorđe Vajfert) volt, aki nagymértékben hozzájárult az első Jugoszlávia létrehozásához. A Prosveta enciklopédiája az egyik leggazdagabb kapitalistaként említi.

Egyesek a képmását az ezerdináros pénzegységen Nikola Pašićnak vélik.

A MINORITÁK KOLOSTORA

A régi város falain belül épült, szemben a gimnáziummal. Az egykori kerengő most egy zárt beüvegezett folyosó, melyről a cellák nyíltak.

A polgárháború éveiben vonult vissza a rend Horvátországba. Ma katolikus plébánia, melyet gyakran látogatnak az innen elűzött németek, akik az anyakönyvekben keresik felmenőiket és magukat. Már a gimnázium igazgatója voltam, amikor megismertem az akkori priort. Kedves, új ember volt. Mindenért egy Athanas nevű öreg szerzeteshez irányított, aki a rend esze és emlékezete volt. Szép múlt-ra tekint vissza a rendház. A Dubrovniki Köztársasággal is rendes kapcsolatot tartott fenn.

Az egykori rendfőnökök láthatták a polgári ruhában lopakodó kalapos királyt is, aki bejelentetlenül jelent meg a határőrvidék helységeiben. Előtte a város akkori urai önrendelkezési jogért esdekelték – municipiumért. – II. Józsefre kellemetlen emberként emlékeznek, mert a teára hívott helyi hatalmasságokat kikérdezte, jelenleg milyen könyvet olvasnak, amire persze furcsa válaszokat kaphatott a művelt uralkodó. Volt itt egy „török rendfőnök” is, meséli Athanas. Így nevezték, mert beszélt a török nyelvet, és jó viszonyban volt a temesvári pasával, aki többször elpanaszolta, hogy itt Pancsován csak a „török” rendfőnöknek nevezett szerzetessel tud franciául és törökül beszélgetni.

A Deliblát-homokpuszta I. (akvarell)

Athanas szerzetes a Weifertek lelkipásztora volt és arra is felhívta a figyelmet, hogy a szabadkőműves Weifert György a megszállók feketelistáján volt. És valószínű végeztek volna vele, ha még élt volna. Idejében meghalt, 1937-ben.

A Jugoszlávia nagy páholy első embere volt. A Weifertek emlékét most a katolikus temető és a híres sör őrzi. Lassan feledésbe merül a város életét meghatározó szerepük.

Igazi multikulturális város volt az egykori szerb Spárta, különösen az Alsóváros. Ha háború volt, a határőrök Pancsován értesültek arról, hogy a Habsburgok melyik csataterén fognak harcolni. Milleker határőrvidékre vonatkozó könyve könyvre-meknek is mondható. Leírja a határőrök életét, mely minden tekintetben a kozákokéhoz volt hasonló. A határőrvidék rendje az akkori gimnáziumra is vonatkozott. Ezt láttam az *Előírások a határőrvidéki iskolák számára* című rendelkezésben. A tanítás és az iskola akkori rangját egy kiállítás is bizonyította. A párizsi kommünt követő években egy Párizsban rendezett tanszerkiállításon a pancsovai gimnázium aranyérmét érdemelt ki.

Az új telepések a sörrrel társítják majd a Weifert nevet.

Sokat tudott a városról Athanas. Amikor a gimnáziummal szemben lévő szerb polgári házakat is lebontották, a „város nukleuszait”, majdnem megsíratta azokat. Ekkor készítettem az *Ezt lebontják* című akvarell-jegyzetet a félig lebontott házakról, amelyet ma is őrzök.

– A Szent Gallen térre emlékeztetett ez a terecske a valamikori „Weifert-blokkal”, a minoriták templomával, a gimnáziummal, a Szentháromság szobrával. Itt van még mindig a sörgyár mögötti Fehér Hajó (Bela Lađa) kocsmá, amely Jóka-

it is vendégül látta. Ezt Balla Sándor református tiszteletestől tudom – mesélte Athanas. Utánanéztem és meggyőződtem arról, hogy az 1870-es években alakult református gyülekezet tiszteletbeli gondnoka Jókai Mór volt. Első lelkésze Veneciáner Sándor volt. Bauer zágrábi püspök szerint Veneciáner Sándor kikeresztelkedett zsidó volt. Elmondta a szerzetes, hogy Jókai itt tartózkodott egy rövid ideig, talán akkor, amikor az *Aranyembert* írta. Sajnos, én gyengén beszélem a magyart, sajnálkoztam, de itt a könyvtárban látok magyar klasszikusokat. Főleg Jókait és Mikszáthot. A valamikori örvidéknek saját könyvtára volt Militörgrens Bibliothek néven.

Az ilyen Pancsova gyorsan tűnt el. Ma már valóban szerb a régi Spárta. Múltját is újabb kori eseményekkel ünnepli. Amikor ezt leírtam, szólt a telefon, és pancsovai ismerősöm jelentette, hogy az új városnap november 8-án lesz, amikor a szerb csapatok élén Aračin kapitány felszabadította a várost. A szerb tisztt, miután a bánáti partra léptek, beszédet tartott a katonáknak. Figyelmeztette őket, hogy a város, amelyet most szabadítanak föl, vegyes lakosságú. A szerbek mellett számos német, magyar, zsidó és egyéb nemzetiségű van. A Történelmi Levéltár és az írástudók egy más napot ajánlottak: február 24-ét, amikor a város 1794-ben elnyerte önkormányzatát, az óhajtott municipiumot. Úgy látszik, a Felsőváros, a szerb Spárta kerekedett felül, vált hangadóvá. Talán természetes is ez a mai Belgrád küszöbén. Csak ne lenne leszámolás, megtorlás az utcán, a temetőkben, ahol sok az eltűnt síremlék, különösen a teljesen védtelen evangélikus és református temetőben. Itt a zsinagógát is lebontották 1954-ben. Állítólag eladták. Ennek még utána kell nézmem. Mintegy hatszáz zsidó élt a Rajačić által felszabadított Pancsován.

Szerencsés ember vagyok, még láttam a régi Pancsovát. Ennek ma is örülök, mert az igazi város mindig többnyelvű. Ilyen többnyelvű városnak ismertem meg az ötvenes évek Pancsováját, ahol a Čurčinok, a Rakićicek, a Jovanovićok, a Smederevacok, a város tekintélyes emberei nemcsak a magyar, hanem a német és a román nyelvet is beszélték.

TEPLOSMTEREINKRŐL

A jaj, a legyőzötteknek intelme, nemcsak az ellenségnek szól a bérce Balkánon, hanem a szobroknak, az utcáknak és a tereinknek is. Ezért röviden a templomterekről szólok, mielőtt újra átkeresztelnék őket. A 20. század elején épült templomaink, iskoláink évfordulóit ünnepeljük. A mód, ahogyan ezt tesszük, azt a reményt kelti, hogy erősödik bennünk a kegyelet.

Elhanyagolt állapotban vannak a templomaink körül található épületek falvaink központjában. Az egykori templomtér. Ma a politika sugallta emberekről nevezik el templomtereket. Ilyen meg olyan hősnek, forradalmárnak a nevét viselik.

Még mindig felismerhetők a Monarchia épületei, amelyek templomtereken nőttek egyfajta együttessé a templomokkal, az iskolákkal, a községházával, a postával és a tűzoltólaktanyával. Ehhez tartozott természetesen a paplak is. A valamikori falukép felismerhető része volt a templomtér. Olyan világ képét ébresztik bennünk, mely nosztalgiával jár. Különösen ma, amikor újabb országsiratóinkat írjuk.

Ezért teszem fel a kérdést, miért kellett oly nagy buzgalommal elszámolni a szép múltú épületekkel? Vagy ezt az impériumváltás hozza magával?

Nem biztos!

Az említett épületek bontatlan egységben élték meg a rendszerváltást 1918-ban. Az elszámolás újabb keletű. Talán a múltat végképp elsöpörni jelszóval kezdődtek az átrendeződések. Ezzel a jelszóval már templomot, iskolát, középületet is lehetett lebontani, mozit, magtárt, gyermekotthont, miegyebet csinálni belőle.

Elszámolni sokféleképpen lehet.

Mintha az elszámolás sokféleségét éreznék egykori templomterein. Hogy hogyan? Sorsukra bízzák ezeket az épületeket. Hagyják, hogy tönkremenjenek. Elszámolni úgy is lehet, ahogy ez ma történik. Megalázzák, leveszik díszeit, ismertetőjeleit, ablakváltáskor egy oda nem illő ablakkal „ajándékozzák meg”, vagy a formabontás mottójával, a szívárvány színeire festik a sárga színhez szokott épületeket. Egyet-egyét le is bontanak. Nem azért, mert tönkrement. Helyébe egy új, a haladást, a győzelmet kísérő vagy hirdető épület kívánczik, s annak hol lenne a helye; a falu központjában! Egyre gyakrabban el is adják ezeket az épületeket. Ennek tanúi lehetünk a közelmúltban. Potom összegért vehettek szép lakásteret a Monarchia épületében az erre szorulóknak. Nem jutott senkinek eszébe az, hogy könyvtár, klubhelyiség, ifjúsági otthon, kiállítóterem létesülhetett volna a jó állagú épületekben.

A buzgalom – mellyel az intézkedés folyik – gondba is ejtethet bennünket, hisz a jelenlétünkben történt mindez. Erősödik-e bennünk a múltunk iránti kegyelet érzése? Az új, a modern, ami fölváltja a régit, szemre ugyan szép, de nem egy esetben alapvető funkcióiban rosszabb a réginél. A nagy üvegablakokon beáramló melegtől valósággal elalél a gyerekképe, télen pedig fázik.

A három faluban is ünnepelnek (Hertelendyfalva, Sándoregyháza, Székelykeve). Az ünnep egyfajta emlékezés. Elmondom, hogy mit látott a három falu egyikének a templomtere százhusz éves fennállása alatt.

A templomtéren kijelölt területen rakták le ünnepélyes keretek között a község-háza alapkövét 1882. augusztus 26-án, az akkori állam képviselőinek jelenlétében. A falu nevének beiktatása a következő évben, 1883-ban, székelyeink betelepítési évében történt. Ekkor, 1883. július 21-én lett a falu hivatalosan is Hertelendyfalva. Vojlovica közigazgatásilag már nem létezik. Most a város egyik helyi közössége. Az egykori község-háza ma egészségház. Elfogadható módon konzerválták, berendezték.

Látta ez a kedves tér iskoláink, templomaink felépítését, fölszentelését, hallotta új harangjainak kondulását, végignézte és megsiratta ugyanezen harangok hadba vonulását. Mert hadba vonultatták a harangjainkat. Ágyút öntöttek belőlük. Az egyik harang korongján ez áll: Hazádnak rendületlenül, légy híve, ó magyar!

Végignézte ez a tér az első világháború borzalmaival. Átéltte az impériumváltást 1918-ban, ami itt békésen és rendben történt. Ám nem volt könnyű. Az új hatalom nehezen értette meg, hogy az új főváros küszöbén magyarok is élnek. Föl-fölhántorgatták székelyeinknek a bukott Monarchia viselt dolgait.

Végignézte Vojlovica templomtere 1941-ben a szerb hadsereg visszavonulását és a német csapatok bevonulását is. Székelyeink magyarvárásait is a német megszáll-

A Deliblái-homokpuszta II. (akvarell)

lás éveiben, amikor a falu csekély számú németsége lett a hangadó, a hatalomfenntartó nép. Láta ugyanennek a népnek az elűzését, lágerokba hurcolását. Bevárta a Vörös Hadsereg egységeit, mert ezek szabadították fel a falut. Ekkor kapott a templomtér új politikai nevet. A szabadság első napjaiban lett hivatalosan Dimitrije Anope őrnagy tere (Trg majora Dimitrija Anope).

Az őrnagy továbbment egységével, maradt a róla elnevezett tér. Ám nem sokáig. 1948-at írtunk, amikor nem volt több alkalmas a „testvéri orosz nép” hősének a neve. Ezen a téren alakult meg a szabadság első napjaiban a 12. vajdasági brigád a JNH egységeiből és a Vajdaságban melléjük szegődő önkéntesekből. A brigád megalakulását az 1882-ben épült községháza falán látható tábla jelöli. Azt nem jelzi semmi, hogy mikor épült az egykori községháza. Most is ez a neve az egykori templomtérenek.

Vajon meddig?

A brigád tiszteletére épült emlékotthon szépnek mondható. Iskolaépületeket bontottak le, de az otthon nem illeszkedik a templomtér környezetébe, sátorfélét szimbolizál. Az épületben kapott irodát a helyi közösség, ide csatolták a Topola települést is. A templomtérről kiszorult iskola helyett a falu város felé eső szélére építették fel a központi iskolát olyan megfontolásból, hogy jól jön az majd a Strelishte nevű növekvő település iskolaköteles, főleg szerb ajkú gyermekeinek is. Ma Vojlovica északi peremén három új iskola működik. A faluban egy sem. Így szűnt meg örökre a valamikori telepiskola nemzetiségi jellege. Ma a Testvériség–egység nevet viseli. Továbbra is. Így alakult a sorsa a vojlovicai templomtérenek a gyáróriások közvetlen szomszédságában. Tőke Imre, a gyár egykori vezérigazgatója a legembertelenebb lokációk egyikének nevezte az élen járó környezetszennyezőt. Mind-

ez a jelenlétünkben történt, kedves olvasó. Kérlek, nézz körül a magadénak vallott templomtéren.

Már a kőkor emberében is volt egyfajta félelemmel vegyült kegyeletféle a kultikus helyek iránt.

Az új évezred küszöbén mintha más lenne az áttelepülők, az átvonulók tartása. Egymást tisztelve kellene már élni. Vegyük mindenesetre számba templomtereinket, sorsunk alakulásának színhelyeit, a meghagyott épületekre akár fel is írhatjuk, hogy mikor épültek, milyen volt a sorsuk alakulása a szülőföldünkön.

A FESTŐTELEP

Festőtelepeink keletkezése időben egybeesik azzal a nagy fordulattal, mely Sztálin halála után kezdődött, és a szocializmus talajvesztését jelentette a festészetben is.

A telepeket látogató festők a képi megjelenítést is egy kreatívabb alkotásként fogták fel – élték meg. Leginkább úgy, hogy az „örök expresszionizmus” vonzásainak engedve közelítettek a tájélmény felé.

Az új felfogás emelte a tájélményt az érdeklődés középpontjába, ami lehetőséget adott egy új szenzibilitás kialakítására, és nem zárta ki az annyira szükséges kísérletezéseket sem.

Ilyen időben alakult meg némi késéssel (mert léteztek már működő telepek Zentán, Bácsopolyán, Óbecsén) hivatalosan 1968-ban a pancsovai festőtelep. A fiatalok azt hangsúlyozták, a telep keletkezését aligha lehet különválasztani az érkező fiataloktól. A telep megalakulása előtt az Ötök képviselték a festészetet a Temespart városban: Stojan Trumić, Ksenija Ilijević, Jovan Vitomirov, Dobrovoje Vojinović és Božidar Jovanović.

Megérkeztek időközben az „ifjú titánok”, akik nem maradhattak ki a már hagyományossá vált kiállításokról. Az Ötökkel szerepeltek együtt a tárlatokon 1971-ig, bár érezhető volt egyfajta „kenyértörés” a befutott festők és a fiatalok között.

A fiatalok törekvéseit az 1969-ben megtartott „nyári összejevetel” tükrözte. Az összejevetel szorgalmazói közül az emlékezők Milivoje Đorđević Mile nevét szokták említeni az első helyen, akit sokan faltörő kosként is emlegetnek, de itt voltak már a később ismert, nagy pályát befutottak: Milenko Prvački és Čedomir Kesic. Ettől a nyári találkozótól vette kezdetét a telep élete. 1974-től a régi törzsgárda, valamint az érkező festők telepeként működött.

Az érkezők közt külön csoportot képeztek a Bukarestben tanulók: Milenko Prvački, Jonel Popović, Milan Jakšić, akik még láthatták a román festészet nagy bárdjának, Corneliu Babának a műhelyét is.

A '70-es évektől a Delibláti homok festőtelep mint Likovna kolonija Deliblatski pesak – szerepel a tárlatokon. A fiatalok nemcsak a tájfestészetben hoztak újat. Ők az enformel első képviselői is.

Az új tájlátást ez a táj is segítette, hisz a fiatalok számára nagy felfedezés volt a Delibláti-homokpuszta. Egyedisége szinte első látásra elbűvölte a látogatókat. Az említett egyediség tükröződik a pancsovai múzeum által szervezett 1971. évi tárlaton is.

A Delibláti-homokpuszta III. (akvarell)

Az én szerencsém az volt, hogy a nagy tiszteletnek örvendő Stojan Trumić festő a jó hírű Uroš Predić Gimnázium tanára volt, és már a '60-as években felfigyelt akvarelljeimre, mert egyfolytában Vojlovicát látogatta, és néha betért hozzánk is képeivel.

– Jó úton halad – mondta a Vojlovicán készült akvarelljeimre. – Nem kell persze szerénykedni, mert ez már nem amatőrizmus. Lépjen fel az októberi tárlaton. Erre 1973-ban, majd 1974-ben került sor. A megőrzött katalógusokból látom, hogy 1973-ban *Vojlovicai utca* címmel egy 90x52 cm-es olajjal szerepeltem, az 1974-es tárlaton pedig a 78x66 cm-es *Galagonya* című olajfestményemmel. Stojan Trumić festő volt a sors rejtélyes követe, aki észrevett. A fiatalok persze képtelenségnek tartották, hogy a konzervativizmusáról is híres iskola volt igazgatója a bohémek asztalához üljön. Csizma az asztalon, mondogatta egyik-másik.

A bohémek közt egykori diákjaim is voltak, már befutott festők, akiknek szociológiát tanítottam. Ismert volt számukra a művészetekről vallott felfogásom.

Trumić újra végignézte az akvarelljeimet, kiválasztott tizenkilencet, és a kultúrközpont segítségével megszervezte, majd megnyitotta az első protokolláris kiállításomat.

Megtört a jég. Az ifjú titánok is befogadtak, sokat tanultam tőlük. Életem legtermékenyebb éveit tartom számon a '70-es éveket, bár túl voltam már a 40. életévemen. Lemondtam az igazgatóságról, miután másodszor is megválasztottak. Így

volt ez akkor jó. Újra tanárként dolgoztam. A döntésemről régebben szoltam (lásd Székelyek a főváros árnyékában).

Jól jött ez az újdonság. Nem is volt nehéz élni az új lehetőségekkel, hisz festő szerettem volna lenni. Megvolt már a telep közvetlen közelében lévő hétvégi házunk is. Többször hivatalosan is vendége voltam a telepnek, de át is mehettem kedvem szerint, hisz közel volt.

A delibláti festőtelep egyébként szokatlan nyíltságáról volt ismert. Újságírók, zenészek, írók látogatták, ha csak tehették. Kedves sziget volt Leánykút, oázisféle a Delibláti-homokpusztán. Volt tekintélye, rangja.

Ezt éreztem a telepet látogató politikusok – a támogatók – tartásán is. Mintha megérezték volna, hogy az alkotók között másképpen kell szólni, viselkedni. Tudták persze azt is, hogy a gyűjtemény – amit a festők adtak a városnak –, nem akármilyen. Nemcsak kordokumentum. A város hírnevét öregbítették, nemcsak az országban, hanem külföldön is. Külföldiek is látogatták, nem csak a környező országok festői. Hollandok, angolok, németek voltak a vendégeink, és földi paradicsomként élték meg a pusztán különös világát. A nyelvvel sem volt nagy baj, hiszen a művészet az általános emberi megtestesülés, így nem gond a kommunikáció – hangoztatva egy kedves holland lány, aki az esti tábortűznél tilinkófélen játszott holland népdalokat. Denis Boven angol festő és kritikus úgy érezte magát a terefereasztalnál, mint egy távol-keleti kikötőben, melyből indulni készül a hajó, de ezt nem teheti, mert utasai a parton még nem fejezték be fontos vitáikat a jó sör mellett.

Hát így éltünk Leánykúton, a Delibláti-homokpusztán az 1970–80-as években. A vacsorát követő, éjszakába nyúló programok, a zene, a mulatozás nem zavarták a telep rendjét. A kilenc óra körüli bőséges reggeli után a terepre mentünk. A terepről visszatérők képpel a kezükben élték meg az első értékelő bírálatokat, amelyek mindig őszinték és útmutatóak voltak. Az esetleges megjegyzéseket humoros formában közölték a nagy öregek: „Ettől biztos csináltál már jobbat is”, vagy: „Ezt, amit festettél, ismételd meg.” Ács József is humorizálva közölte útmutatásait: – Hát, tudod, az sem jó, ha nagyon jó. Ács Józsefet nagy megbecsülés, szeretet övezte. Az 1986-ban Pancsován megrendezett kiállítása után a dedikált katalógusra ezt írta: „Szeretettel a legemlékezetesebb kiállításomról, Jóska.” Halála után is megemlékeztünk róla. Újvidékről Bela Duranci, Bordás Győző és Kalmár Ferenc jött el a megemlékezésre. Képzletben még mindig látom az őt ünneplő transzparenszeket, az utcák fölött kifeszített széles feliratokat. „Umetnost zrelih strasti” – emlékezem vissza az őt üdvözlő akkori Pancsovára. Ma is büszke vagyok az őszinte, de intő, értékelő bírálatokra. Ritkán dicsért, de mindig tanított. Ennyi év távlatából nosztalgiával idézem a homokpusztát és a leánykúti napokat. A festők színes világának emlékeit, nem beszélve a tájról, mely képeim nagy hányadát ihlette. Nem vagyok rendtartó ember, a dokumentumként szolgáló anyag is rendezetlen, majd rendez valaki, ha kell egyáltalán. Most a telep évtizedekkel mérhető emlékeit idézem, persze nemcsak a telep emlékeit, a táj monumentalitását, a csendjét, mely elmélyülésre intett. A tájélményt, mely mind a négy évszakban lenyűgöző. Ott talán mégis az ősz és a télvégi

*Pancsova – Mária mennybemenetelének temploma
(akvarell)*

a legszebb. Olyankor szépek a színek. Olyankor még a farkasok is lejöttek a Kárpátokból. Hallani lehetett őket. Hallani lehetett a vadon szavát a kandalló mellett, a szűztiszta hólepte tájat szemlélve. A csodálatos alakzatokat, a dűnéket, a hóból kiemelkedő borókafenyőket, galagonyákat. Péntekenként, amikor csak tehettem, kimentem, hogy ott köszöntsön rám a hétvége. Inkább ott, mint a városban. Haza leginkább csak hétfőn mentem.

Feledhetetlen biztonságérzetem volt a vadon közepette is. Ha tiszta volt az ég és világított a hold, éjszakai sétáimra indultam, mert nem félttem, mint ma. Ma már az utcán is okunk van a félelemre.

Ma ez a biztonság is hiányzik. A vadak sem voltak ott veszélyben. Ma csak a szépre emlékezem, és ennek jelentősége van.

A politika akkori rossz hordalékait csak a hétfégi házamban felejthettem el, emészthettem meg.

Nagy orvos a természet.

Mint autodidakta, elégedett vagyok. A megőrzött katalógusokat lapozgatva is. A barátok neveit keresem. Persze jólesik, hogy velük szerepelhettem. Talán az ő intelműkre jutott eszébe a kultúrközpontnak, hogy 1985-ben újra megrendezze akvarelljeim kiállítását. Tízévi jelenlétemet tisztelve. Svetlana Mladenov méltatására gondolok most. A húszéves jubileumot kevesen rendezhették meg, ez már egy más kor volt, az elszabadult érzelmek kora, és ilyenkor a múzsák hallgatnak. Egyfolytában a festőkre gondolok, nekik köszönhetően nyúlok néha ma is az ecsethez, „követek el” egy-egy képet. A homokpusztát, a telepet az életem nyereségei közt tartom számon. Öröömre szolgált az is, hogy a táj a szülőföldem, az én Bánátom és szép bánátaim része. Ma látomásként szürrealista képekként üzen álmaimban. Jelenát (Trumičnét) látom, a pantomim nagymesterét, amint Harlekin-kosztümben gyakorol egy dűne tetején. Talán valami esti programot készít nekünk – és ahogy elhúz mellette egy öreg szerb gajdás, aki nyáj nélkül járja a dűnéket, csak úgy kedvtelésből, archaikus dallamokat varázsol elő a dudából. A közelében Stojan fest. Mi mást mint a fenséges tájat, ezúttal egy beláthatatlan árvalányhajmezőt. A festőket látom, amint motyóikkal igyekeznek a telep felé. Egyre többször álmodom a bavaništei Milan Obradović-Mika barátomról, aki rendszerint éjfél után indult Bavaništeről biciklivel a pusztán át, hogy ott legyen a koránkelők pálinkázásánál, s hogy még aznap vászonra vigye az éjjel látottakat. Ma is őrzök egy ilyen monumentális vásznat egyik nagy kiállításáról: *Éjszakai út* (Put kroz noć).

Fél évszázad emlékeit idéztem, s most készülök a 30 éves retrospektív kiállításra.

(Az írást Nagy Sívó Zoltán alkotásaival illusztráltuk.)